

İKİNCİ KLASİK DÖNEM PROJESİ

Proje Koordinatörü Doç.Dr. M. Suat Mertoğlu

“İslâm medeniyetinin İkinci Klasik Dönemi” olarak adlandırılabilir olan h. 7-13. (m. 13-19.) yüzyıllar arası entelektüel birikimin gereği gibi araştırma mevzuu edilmesi ve yaklaşık yedi asırlık bu dönemin ilmi ve fikri boyutlarıyla ortaya çıkarılması hedefiyle İSAM tarafından, bünyesinde pek çok alt projeyi ihtiva edecek bir çerçeve proje olan İkinci Klasik Dönem Projesi gündeme alınmıştır. Günümüz tarih yazıcılığında İslâm medeniyeti tarihi Moğol istilâsı sonrası genelde İslâm medeniyetinde özelde İslâm düşüncesi ve ilimlerinde gelişmenin inkıtaa uğradığı varsayımıyla yazılmaya çalışılmıştır. Batı’da 19. yüzyılda oluşturulan, sömürgeleşme süreciyle birlikte müslümanlar arasında da yaygınlık kazanan bu bakış açısı İslâm tarihiyle ilgili yargılarımızı eksik bırakmıştır. Neticede İslâm tarihi, düşüncesi, sanatı, kurumları, önde gelen şahsiyetleri, literatürü ve olaylarıyla insicamlı bir bütünlük içinde ele alınamamıştır.

Bu alandaki çalışmalarla sadece İslâm medeniyet tarihinin bir dönemi değil aynı zamanda insanlık tarihinin çok önemli bir devresi aydınlanmış olacaktır. Bu proje vastasıyla İkinci Klasik Dönem’de tartışılan ilmi meseleler yeniden kazanılarak günümüz ilim ve fikir dünyasının gündemi haline getirilecek ve böylece yeni dönemin inşasında, hâlihazırdaki sorunların tespit, tahlil, tenkit ve hallinde geçmiş birikimden azami ölçüde istifade edilmesi sağlanacaktır.

Bu dönemle ilgili çalışmalar kapsamında İslâm ilimleri, İslâm düşüncesi, İslâm bilim tarihi, İslâm medeniyetinde beşerî ilimler ve sanat alanlarına dair çalışmaların yanı sıra İslâm ile diğer medeniyetler arası mukayeseli çalışmalar yer alacaktır. Gerçekleştirilecek projeler Osmanlı coğrafyası, Sahraaltı Afrika, Delhi Sultanlığı döneminden itibaren Hint alt kıtası ve Moğol istilâsı sonrası Orta Asya ve İran’a yoğunlaşacaktır. Proje kapsamında kataloglama, telif, tahkik, tercüme türünden yayınlar yapılması öngörülmektedir.

İslâm Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî, Ömer Türker - Osman Demir (ed.), 2013

Nüreddin es-Sâbüni, *el-Kifâye fi’l-hidâye* (thk. Muhammed Aruçi), 2014

Nüreddin es-Sâbüni, *el-Müntekâ min ismeti’l-enbiyâ* (thk. Mehmet Bulut), 2014

Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür, Semih Ceyhan (ed.), 2015

Semih Ceyhan, *Üç Pirin Mürşidi: Halvetiyye, Ramazâniyye Kolu ve Köstendilli Ali Alâeddin Efendi*, 2015

Şükrü Maden, *Tefsirde Hâsiye Geleneği ve Şeyhzâde’nin Envârü’t-Tenzil Hâsiyesi*, 2015
İstanbul Şer’iyye Sicilleri Vakfiyeler Kataloğu, Bilgin Aydın, İlhami Yurdakul, Ayhan Işık, İsmail Kurt, Esra Yıldız (haz.), 2016

Muhammed b. Mahmûd el-İsfahânî, *Kitâbü’l-kavâidi’l-küllîyye ft cümletin mine’l-fünûni’l-ilmiyye* (thk. Dr. Mansur Koçinkağ – Dr. Bilal Taşkın), 2017

Osman Guman, *Nahiv ve Fıkıh Usulü İlişkisi*, 2017

İslâm İlim ve Düşünce Geleneğinde Adudüddin el-İcî, Eşref Altaş (ed.), 2017

İslâm İlim ve Düşünce Geleneğinde Kâdi Beyzâvî, Mustakim Arıcı (ed.), 2017

NAHİV VE FIKİH USULÜ İLİŞKİSİ

Osman Güman

Osman Guman, Doç.Dr.

1976'da Kayseri'de doğdu. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1998). Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "XIX. Yüzyılda Nimet-i İslâm Kitabı Çerçevesinde İlmihal Fıkıhı" adlı teziyle yüksek lisansını (2000); "Nahiv-Fıkıh Usulü İlişkisi (el-İsnevi Örneği)" başlıklı araştırmasıyla doktorasını (2006) tamamladı. 2010 yılında okutman olarak göreve başladığı Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 2014'te doçent oldu. Halen aynı üniversitede öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Yayın No. 696
İSAM Yayınları 151
İlmî Araştırmalar Dizisi 62
© Her hakkı mahfuzdur.

NAHİV VE FIKIH USULÜ İLİŞKİSİ

Osman Guman

TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 40 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 0850
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Yayın hazırlık Mustafa Demiray
Tashih İsa Kayaalp, İsmail Özbilgin, İnayet Bebek, Ali Haydar Ulusoy
Tasarım Ender Boztürk, MimEmîn

Bu eser
TDV İslâm Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM)
İkinci Klasik Dönem Projesi
kapsamında yayımlanmıştır.

Proje koordinatörü M. Suat Mertoğlu

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun 22.02.2013 tarih ve
2013/03 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Aralık 2017
ISBN 978-975-389-968-0

Basım, Yayın ve Dağıtım
TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Serhat Mah. Alinteri Bulvarı 1256. Sokak No. 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@diyanetvakfiyayin.com.tr
Sertifika No. 15402

Guman, Osman

Nahiv ve fıkıh usulü ilişkisi / Osman Guman. - Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı,
2017.

397 s. ; 24 cm. - (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 696. İSAM Yayınları; 151. İlmî
Araştırmalar Dizisi; 62)

Dizin ve kaynakça var.

ISBN 978-975-389-968-0

Önsöz

İnsanın düşünce ve duygularını ifade etmesinin ve diğer insanlarla iletişim kurmasının aracı olan dil, medeniyetler tarihinde üzerinde en çok durulan konular arasında yer alır. Çünkü insan olmamızın ayıncı vasfı düşünabilmektir. Ne var ki düşündüğümüzü doğru bir şekilde ifade edemiyorsak düşünmemizin çok da bir anlamı olmayacaktır. Bunun içindir ki Allah, nimetlerini sıraladığı Rahmân sûresinde, yaratma nimetinin hemen ardından “beyanı öğretme” nimetini hatırlatır. Diğer yandan insan, içinden geçirdiği düşünceyi doğru bir şekilde ifade edebilmekle yetinmeyip bunu en güzel biçimde nasıl ifade edebileceğinin yollarını da arar. Bu ise, öncelikle zengin bir kelime hazinesine sahip olmaya ve bu kelimelerden, konuştuğu dilin kuralları dairesinde anlamlı bütünler oluşturabilmeye bağlıdır. İşte bunun için her dilin kelime dağarcığına dair mufassal sözlükler yazılmış ve dil bilgisi kuralları tespit edilmiştir.

Köklü bir edebî geçmişe sahip olan Araplar’ın dile karşı duydukları sevgi ve ilgi, belâgatın zirvesi olan Kur’an’ın gönderilmesi ile perçinlenmiş ve zamanla din ilimlerinden ayrı olarak, lugat, sarf, nahiv, meânî, beyan ve bedî’ gibi, her biri dili farklı bir açıdan inceleyen bilim dalları oluşmuştur. İslâm medeniyetinin bir dil medeniyeti olduğu söylene mübalağa edilmiş olmaz. Bu ilimler içinde nahiv ilminin apayrı bir yeri vardır.

Çünkü nasıl ki mantık, düşüncenin grameri ise nahiv de dilin mantığıdır. Bu itibarla gerek fıkıhçılar gerekse kelâmcılar kendi disiplinlerini oluşturmak, geliştirmek ve savunmak için nahiv ilmine önem vermişler ve yorum teorilerini nahiv kuralları üzerine kurmuşlardır.

Bu eserin aslı, *Nahiv-Fıkıh Usulü İlişkisi: İsnevî Örneği* adlı doktora tezi olup Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından basım kararı verilmesi üzerine metin, baştan sona yeniden düzenlenerek tez formatından uzaklaştırılıp kitap hüviyetine büründürülmüş, birtakım başlıklar ve güncel olmadığı düşünülen örnekler dışarıda bırakılmıştır.

Önsözü noktalarken başta varlık sebebim ve hayat sermayem anne babama, katkı ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof.Dr. Ahmet Turan Arslan'a, kitaplaştırma sürecinde teklifler sunan ve eserin basımını üstlenen İSAM idaresine, tezimi okuyarak görüşlerini istifademe sunan Prof.Dr. Ali Durusoy, Prof.Dr. İsmail Durmuş ve Prof.Dr. Abdüsselam Arı hocalarım, tez hazırlama aşamasında görüşlerinden faydalandığım kıymetli arkadaşım Doç.Dr. Soner Duman'a, üzerimde çok emeği bulunan ve bana İslâmî ilimlerin sevgisini aşıl原因 değerli hocam Hasan Yenen'e, kıymetli hocam Prof.Dr. Cevat Akşit'e, bütün çalışmam boyunca bana hep destek olan eşim Meryem Y. Güman'a ve son olarak ismini burada saymadığım bütün dostlara teşekkürü bir borç bilirim...

Osman Güman

Sakarya, 2017

İçindekiler

Kısaltmalar 13

Giriş 15

Birinci Bölüm

NAHİV VE FIKIH USULÜ İLİŞKİSİNE GENEL BAKIŞ

I. DİL BİLGİSİ-DİNÎ İLİMLER İLİŞKİSİ 31

A. Fukahaya Göre Nahiv Bilgisinin Önemi 33

B. İctihadın Şartı Olan Nahiv Bilgisi Düzeyi 38

C. Dil Kurallarının Nahiv, Usul ve Meânî
İlimlerindeki Yeri 40

II. DİLİN KATMANLARI

VE DİL BİLGİSEL YORUMUN SINIRLARI 45

A. Gündelik Dil-Üst Dil Ayırımı 46

B. Gündelik Dildeki Kural Hataları 50

III. NAHİV VE FIKIH USULÜ İLİŞKİSİNE DAİR

BAZI NAKİLLER 53

İkinci Bölüm

KAPSAM SORUNU

I. UMUM LAFIZLARI 67

A. Kavramsal Çerçeve 67

1. Âmmın Tanımı 67

2. Âmmın Türleri ve Mutlak Lafızla İlişkisi 68
 3. Bir Lafzın Âm Olması İçin Vaz' Şart mıdır? 70
 - B. Umum İçin Vazedilmiş Lafızlar 71
 1. كَلٌّ (küll /her biri, hepsi, bütünü, tamamı) 71
 2. جميع (cemî'/bütün, hepsi) 77
 3. مَنْ (men/kim, her kim) ve مَا (mâ/ne, her ne) 77
 4. أَيُّ (eyyü/hangi, herhangi) 81
 5. Çoğul Emir Kipleri 85
 - C. Karine ile Umum Anlamı Kazanan Lafızlar 86
 1. Nekre İsimler ve Umum Karineleri 87
 - a. Olumsuz Cümle 88
 - b. Şart Cümlesi 91
 - c. Siyak Karinesi 92
 - d. Nekre Hakkında Bazı Tartışmalar 93
 - i. Nekre Çoğullar 93
 - ii. Olumlu Cümledeki Nekre Master 99
 - iii. Olumlu Emir Cümlesinde Kullanılan Nekre 99
 - iv. Umumi Bir Sıfatla Nitelenen Nekre 101
 - v. Fiilin Tazammun Ettiği Master 102
 2. Mâriye İsimler 104
 - a. Harf-i Ta'rifli İsimler 104
 - i. Ahd Tarifi 105
 - ii. Cins Tarifi 107
 - b. Mâriyeye Muzaf Olan Çoğullar ve Cins İsimleri 114
 - c. İsm-i Mevsuller 117
 3. Mefulü Hazfedilmiş Fiil 118
 - D. Umuma Delâleti Tartışmalı Olan Kullanımlar 120
 1. Muktezânın Umum İfade Etmesi 120
 2. Müşterek Lafzın Umum İfade Etmesi 123
- II. TAHSİS YOLLARI 129
 - A. Umumun Lafzî Kayıtlarla Tahsis Edilmesi 130
 1. İstisna 133
 - a. İstisnanın İşlevi 134

- b. İstisnanın Türleri 137
 - c. İstisnanın Geçerlilik Şartları 142
 - i. İstisna Edilebilen Miktar 143
 - ii. İstisnanın Söze Bitişik Olması 148
 - d. Zincirleme İstisnanın Yorumu 149
 - e. Bağlı Cümlelerden Sonra Gelen İstisnanın Yorumu 152
2. Şart 157
- a. Şart Edatları 158
 - i. إِنْ (in/...se-sa) 158
 - ii. لَوْ (lev/...seydi) 160
 - iii. لَوْلَا (levlâ/...meseydi) 163
 - iv. لَمَّا (lemmâ/...dığıında) 163
 - b. Şart Cümlelerinin İç İçe Girmesi 164
 - c. Mecazî Şart 169
3. Sıfat 170
- a. Fiil Kökenli İsim 170
 - b. Naʿt 171
 - i. Tahsis 171
 - ii. Tayin 171
 - c. Hal 172
4. Gaye 176
- a. إِلَى (ilâ/...e kadar) 176
 - b. حَتَّى (hatta/...e kadar) 182
 - i. Gaye 184
 - ii. Tâilil 186
 - iii. İstisna 187
 - iv. İbtidâ 187
5. Temyiz 188
6. Bedel 192
7. Zarf 195
- a. Mekân Zarfları 195
 - i. عِنْدَ (...de/...’in yanında) 195

- ii. حيث (haysü/her nerede, ...dığı yerde) 196
- iii. أين (eyne/her nerede) 198
- b. Zaman Zarfları 198
 - i. قَبْلَ (kable/...den önce) 198
 - ii. بَعْدَ (ba'de/...den sonra) 200
 - iii. إِذَا (izâ/...dığı zaman) 201
 - iv. إِذِ (iz/...dığı zaman) 203
 - v. مَتَى (metâ/ne zaman ...sa, her ne zaman ...sa) 204
- c. Müşterek Zarflar 206
 - i. مَعَ (maa/... ile birlikte) 206
 - ii. أُنَى (ennâ/nasıl, ne zaman, nerede, nereden) 208
 - iii. بَيْنَ (beyne/... arasında) 209
- 8. Mef'ûlün Leh 210
- 9. Tekit 211
- B. Umumun Mefhûm-ı Muhâlif ile Tahsis Edilmesi 216
 - 1. Mefhûm-ı Muhâlif Türleri 222
 - a. Lakap Mefhumu 223
 - b. Sıfat Mefhumu 225
 - i. Fiil Kökenli İsim 226
 - ii. Na't 227
 - iii. Hal 228
 - iv. Zaman ve Mekân 229
 - v. İzâfet 230
 - c. Sayı Mefhumu 231
 - d. Şart Mefhumu 233
 - e. Gaye Mefhumu 235
 - f. Hasr Mefhumu 236
 - 2. Umum Lafızlarının Mefhûm-ı Muhâlifle Tahsis Edilmesi 240
- C. Lafız Dışı Tahsis Yolları 241
 - 1. Niyet 242
 - 2. Örf 247
 - 3. Siyak ve Hal Karineleri 253

Üçüncü Bölüm

EDATLAR

I. ATIF HARFLERİ 267

A. و (vav/ve) 267

1. Tertip Görüşü 268
2. Maiyet Görüşü 270
3. Mutlaku'l-cem' Görüşü 271

B. ف (fe/ardı sıra, hemen sonra) 280

1. Zaman Tertibi (Fâ-yi Ta'kîbiyye) 280
2. Sebep-Sonuç Tertibi (Fâ-yi Sebebiyye) 282
3. Hüküm-İllet Tertibi (Fâü't-Ta'lîl) 284
4. İcmal-Tafsil Tertibi (Fâ-yi Tafsîliyye) 285
5. Şart-Cevap Tertibi (Fâ-yi Cevâbiyye/Cezâiyye) 285
6. Mecazen Vav Harfi Anlamında Kullanımı 286

C. ثم (sümme/sonra) 291

D. أو (ev/veya) 295

E. بل (bel/aksine) 303

F. لا (lâ/... değil) 306

G. Atfa Dair Bazı Mesele ve Kurallar 307

1. Atfın Mugâyereti Gerektirmesi 307
2. Atfedilen Cümlemin Yükleminin Eksik Olması 308
 - a. Yakına Atf Esastır 309
 - b. Hâs Lafzın Âm Üzerine Atfedilmesi 309

II. CER HARFLERİ 313

A. بـ (bi-/ile, sebebiyle, ...) 314

1. Sebep-Sonuç İlişkisi 316
2. İstiâne İlişkisi 317
3. Zarfiyet İlişkisi 317
4. Birliktelik İlişkisi 318
5. Bedel İlişkisi 318

- B. مِنْ (min/den, ...) 322
1. İbtidâü'l-gāye 322
 2. Teb'iz 323
 3. Beyan 324
 - a. Tâil 325
 - b. İstiğrak 326
- C. لِ (li/...in, ...için) 326
1. Tâil 328
 2. Vakit 329
 3. Âkıbet 330
- D. إِلَى (ilâ/...e) 331
- E. عَلَى (alâ/üzerinde) 333
- F. فِي (fi/...de) 336
- G. كَ (ke/gibi) 341
- III. CEVAP HARFLERİ 345

Dördüncü Bölüm

FİİLLER ve TÜREMİŞ İSİMLER

- I. FİİLLER 351
- A. Muzâri Fiiller 351
 - B. Mâzi Fiiller 359
 - C. Nâkıs Fiiller 362
- II. TÜREMİŞ İSİMLER 367
- A. İsm-i Fâil ve İsm-i Mef'ûl 367
 - B. İsm-i Tafdîl 370

Sonuç 373

Kaynakça 379

Dizin 391

Kısaltmalar

a.mlf.	aynı müellif
a.y.	aynı yer
b.	bin, ibn
bk.	bakınız
cev.	çeviren
DİA	<i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
h.	hicrî
Hz.	Hazreti
nr.	numara
nşr.	neşreden (tahkik eden)
ö.	ölümü, vefatı
s.	sayfa
sy.	sayı
ts.	basım tarihi yok
vb.	ve benzeri
vd.	ve devamı
v.dğr.	ve diğerleri
y.y.	basım yeri yok
yz.b.	yazarı bilinmiyor